Martin Čulen a jeho vztahy s Aloisem Vojtěchem Šemberou

ZDENĚK FIŠER

Historické oddělení Moravského zemského muzea, Brno (Česká republika)

Když jsem před nedávnem uzavíral obsáhlý ediční projekt, nazvaný Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery,[1] věnoval jsem jeho pátý svazek Šemberovým vztahům s osobnostmi slovenského národního a kulturního života. Z důvodu rozsahu publikace jsem mohl připomenout ale jen několik jmen,[2] nicméně z pozůstalosti dotyčného víme, že s různou intenzitou a v různých časových údobích udržoval kontakty ještě s řadou jiných slovenských intelektuálů. Vypovídá o tom rovněž jeho práce Dějiny řeči a literatury československé (Vídeň 1869).[3]

Jedním z „opomenutých" byl Martin Čulen (1823-1894), katolický kněz, především však aktivní účastník slovenského národního pohybu v 19. století. Jeho životopisec, Miloš Štilla, ve své monografii z r. 1983 o něm uvádí, že *„bol všestranným národným dejateľom"* a že stál *„v popredí všetkých slovenských úsilí matičného obdobia a bol tvorcom a spolutvorcom mnohých základných koncepcií slovenskej politiky."*[4] Byl také – a možná především – vynikajícím pedagogem, s nímž je spojeno budování slovenského středního školství, např. katolického nižšího gymnázia v Kláštore pod Znievom, jehož zakladatelem byl (1869). Již předtím však „zazářil" jako profesor i ředitel katolického gymnázia v Banské Bystrici. To byla v městě stará vzdělávací instituce, založená jezuity již r. 1748. O třicet let později se z ní stalo Královské vyšší katolické gymnázium a po několika dalších organizačních proměnách se r. 1850 přeměnilo „jen" na nižší gymnázium (čtyřleté, se 6 profesory). Konečně ve školním r. 1854/1855 pak bylo povýšeno na osmileté c. k. státní vyšší gymnázium, určené pro žáky ze stolic Zvolenské, Turčianské, Trenčianské, Oravské a Liptovské. Důležité bylo, že úsilím tamního biskupa Štefana Moysesa[5] se gymnázium stalo ústavem se slovenskou vyučovací řečí. Zprvu se ovšem vyučovalo spíše česky, resp. slovakizovanou češtinou, protože Moyses získal v první polovině 50. let 19. století na gymnázium především české profesory (Jakub Dragoni, Matěj Růžička, Václav Vlček, Václav Vařečka, Jan Kořínek, Václav Zenger a jiní), zatímco ke Slovákům náleželi jen Martin Čulen, Ján Gočár a Juraj Slota (který ovšem v r. 1852 přišel z Moravy, kde působil již od r. 1838); později přibyl Ján Gerometta. Podobné složení profesorského sboru se udrželo po celá 50. léta.[6]

---

[1] Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery. Ed. Z. Fišer. Sv. 1, Listy Palackému, Vysoké Mýto 2002; sv. 2, Listy moravským přátelům, Vysoké Mýto 2002; sv. 3, Listy Klácelovi, Vysoké Mýto 2003; sv. 4, Listy českým přátelům, Vysoké Mýto 2004; sv. 5, Listy slovenským přátelům, Vysoké Mýto 2007.

[2] Editována byla korespondence Andreja Dianišky, Jána Francisciho, Martina Hamuljaka, Jozefa Miloslava Hurbana, Jána Kadavého, Jána Kollára, Daniela Licharda, Jiřího Palkoviče, Daniela Slobody, Pavla Slobody, Juraje Sloty, Ľudovíta Štúra a Ctiboha Zocha.

[3] To ovšem bylo již souhrnné vydání, protože první část Dějin literatury – Věk starší – vyšel již v r. 1858 a následně r. 1859 a 1868. Druhá část – Věk novější – vycházela po sešitech, a to první r. 1861, druhý 1868 a třetí 1869. Ke genezi a významu této knihy podrobněji SKALIČKA, J.: Literární historik Alois Vojtěch Šembera. In: Kapitoly z dějin české literární historiografie. Václavkova Olomouc 1987, Olomouc 1989, s. 51-60.

[4] ŠTILLA, M.: Martin Čulen / pedagóg a národný buditeľ. Banská Bystrica 1983, s. 122. Kontakty se Šemberou však autor v knize nepřipomíná.

[5] Z bohaté literatury o dotyčném uvádím jen výběrově: POLLA, B.: Dr. Štefan Moyses. Martin 1947; BARANOVIČ, Š.: Štefan Moyses. Bratislava 1969 (sborník). Nejnověji pak sborník Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách. Zostavil Imrich Sedlák. Martin 2007.

[6] V r. 1858, kdy se gymnázium přestěhovalo do nové budovy, na něm působili tři slovenští profesoři (Ján Egry,

Na zmíněném gymnáziu Čulen působil dvakrát, nejprve v letech 1851-1856 jako pedagog, vyučující matematiku a fyziku, podruhé v období 1862-867 již jako ředitel ústavu. I když nakonec v důsledku maďarizačního tlaku nemohl své záměry zcela realizovat a byl v březnu 1867 přeložen za ředitele gymnázia do Levoče, oba jeho pobyty v Banské Bystrici zanechaly v tamním školství,[7] kulturním i národním ovzduší[8] nesmazatelnou stopu, jak naposledy opět vyzvedl Miloš Štilla.[9] S jeho tamním pobytem je pak spojena i realizace učebnice aritmetiky pro 1. a 2. třídu nižšího gymnázia, kterou vydal r. 1854 v češtině podle vzoru podobné příručky z ruky F. Močníka; později ji přepracoval a r. 1866 vydal ve slovenštině.

Druhým z protagonistů, uvedeným v titulu článku, byl Alois Vojtěch Šembera (1807-1882).[10] Ve své době, zejména před r. 1848, patřil k vedoucím činitelům českého národního hnutí na Moravě. Po studiu práv začínal jako soudní úředník u magistrátu v Brně, aby ke konci r. 1839 odešel do Olomouce, kde na tamní stavovské akademii, určené pro výchovu a vzdělávání nižší šlechty a dětí bohatých měšťanů, získal místo profesora české řeči a literatury. Krátce před revolucí let 1848-1849 se vrátil do Brna, aby i je ke konci r. 1849 opustil, když mu bylo ve Vídni nabídnuto lukrativní místo ministerského úředního translátora, tj. překladatele říšského zákoníku z němčiny do češtiny. Zároveň působil na tamní univerzitě, opět jako profesor české řeči a literatury.

Ale ať už pobýval v Brně, Olomouci nebo ve Vídni, vždy se hlásil k českému národu a především bojoval za jeho národní a kulturní práva. Nebyl ovšem tvůrcem velkých koncepcí, jako spíše stoupencem systematické drobné práce, uvážlivého postupu krok za krokem v rámci legitimního konání. Tato „drobečková“ politika drobných zisků, po níž Šembera kráčel s obdivuhodnou tvrdošíjností, přinesla nejeden dílčí úspěch. Tak za svého olomouckého pobytu usiloval a docílil českého pojmenování ulic vedle německého, podobně českých nápisů na mnohých obchodech i českých divadelních představení, stejně jako šířil české vlastenecké písně, vydával básnické sbírky moravských autorů nebo edice starých památek, zdůrazňujících význam českého jazyka. Mimořádné a dosud ne plně doceněné bylo Šemberovo úsilí při šíření knih českých a slovenských autorů. Nemenší význam pak mělo jeho pedagogické působení, kdy učil češtině stovky a možná tisíce žáků a zároveň v nich probouzel pocit sounáležitosti s českým národem. Nakonec, při opětovném pobytu v Brně, se snažil docílit legitimního zrovnoprávnění češtiny s němčinou. Výsledkem jeho úsilí – vedle působení v příslušné ministerské komisi – byl spisek nazvaný O rovnosti jazyka českého a německého v Moravě (Brno 1848).

Vztahy obou osobností dokládá celkem šest dopisů, všechny z ruky Martina Čulena.[11] První dva (z 9. 7. 1854 a 12. 3. 1856) jsou psány v Banské Bystrici, třetí, datovaný

Juraj Slota a Michal Chrástek) a jedenáct českých (M. Růžička, A. Franta, N. Hajnovský, J. Kříž, J. Rožek, J. L. Štěpán, V. Vařečka, V. Vlček, V. Zenger a dva suplenti, Mládek a V. Makura).

[7] K němu podrobně MARTULIAK, P.: Banská Bystrica – kolíska vzdelanosti. Banská Bystrica 2005, s. 82 a dále. Postava M. Čulena je zde ale zmíněna jen okrajově (s. 84, 85, 87).

[8] K dobové úloze města viz ŠKVARNA, D.: Otázka mestského národného centra v 19. storočí a Banská Bystrica. In týž: Cesta moderných slovenských dejín. Štúdie k utváraniu modernej slovenskej identity a politického myslenia. Banská Bystrica 2007, s. 149-162.

[9] V monografii Martin Čulen v dejinách Banskej Bystrice. Banská Bystrica 2005. Jinak základní údaje o Čulenovi přináší slovníková literatura: Slovenský biografický slovník, sv. I., Martin 1986, s. 435; Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska, Bratislava 2000, s. 217; Biografický lexikón Slovenska II, Martin 2004, s. 177.

[10] Moderní biografie o něm chybí. K dispozici je však kvalitní starší práce ŠKORPIL, E.: Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla. Vysoké Mýto 1946. Naposledy pak FIŠER, Z.: Milovník národa, který vzbudil nevděk. In: Osobnosti moravských dějin (1). K vydání připravil L. Jan a Z. Drahoš. Brno 2006, s. 293-307.

[11] Dopisy z 9. 7. 1854, 12. 3. 1856 a 29. 12. 1858 jsou uloženy v Šemberově pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (bez dalších signatur). Listy z 29. 8. 1856, 17. 11. 1856 a nedatovaný

29. 8. 1858, byl napsán za Čulenova prázdninového odpočinku u bratra v Perneku. Ostatní pak pocházejí z doby Čulenova působení v Bratislavě.

Z prvního Čulenova listu je zřejmé, že autor psal Šemberovi již dříve v záležitosti svého kolegy na gymnáziu Jána Gočára.[12] Šembera sice neodpověděl, ve věci se však zřejmě angažoval, protože původce listu mu děkoval za kladné vyřízení. Nově pak žádal Šemberu o radu a pomoc sám. Jak uváděl, podle nejnovějšího ministerského nařízení měl být na gymnáziu pro obory matematika – fyzika pouze jeden aprobovaný profesor,[13] ale v Banské Bystrici jsou dva, přičemž, jak píše, *„můj soudruh dle závazku a smluvy, kterou co kandidát dal, na tomto gymnáziu může šest let setrvat, kdežto u mě toho není.“* Přítomný školský rada (školdozorcem banskobystrického a inspektorem pro gymnázia bratislavského distriktu byl do září 1858 Jozef Kozáček, pak jej vystřídal Jozef Dragoni) jej sice ujistil, že by se Čulen bez potíží dostal na gymnázium v jiné slovanské zemi monarchie, to se však dotyčnému příliš nezamlouvalo. Uvádí: *„…však ale předc bych v Brně raději účinkoval než kde jinde, do Polska ale na žáden způsob nepůjdu, ano raději nechám všeho a navrátím se do diecéze, kde mě s radostí přijmou.“* A ptá se následně Šembery, zda by mohl na ministerstvu zjistit, jak jeho záležitost stojí, přičemž *„kdybych Brno obsáhnouti nemohel, bych se do Slavonie na osecké gymnázium dostal."* Následně podotýkal: *„Já se nechci chlubit, ale na kolik mi celá vrchnost svědectví vydává, že mým odchodem bude našímu gymnazium nezacelitelná rána zadána,“* a dále, *„neb jak Vaší důstojnosti povědomo, ne pro mzdu, ale pro účinkování zdárné v našem osiralém národě vzal jsem na sebe těžké jho trapného úřadu učitelského.“* Ze závěru listu se ještě dovídáme, že zmíněný školský rada Čulenovi přislíbil, že pokud by se uvolnilo v Prešpurku (Bratislavě) volné učitelské místo, získal by je právě on.

Druhý Čulenův list pochází z doby téměř o dva roky pozdější. V úvodu se pisatel omlouvá, že dlouho nepsal – důvodem je nedostatek témat, které by Šemberu mohly zajímat. *„Jde to u nás všechno jen tak jako na venkovu, kde od celého světa odloučeni v kocourkovství trpké dny trávíme,“* poznamenal Čulen sklesle. Trápí jej rovněž to, že dosud Šemberovi nezajistil ukázku špišského nářečí, o kterou jej vídeňský profesor v posledním svém dopise žádal.[14] Pokusí se tedy sjednat nápravu a doufá, že Šemberovi rovněž zašle ukázku nářečí z okolí Banské Bystrice.[15] Pro Šemberova syna Vratislava chystá sbírku minerálů, má jich už na 60 kusů a čeká ještě zásilku z Kremnice.

Píše však hlavně z jiného důvodu: *„Jak vašnosti známo, už v předešlých prázdninách mé v Bystrici položení bylo velmi nejisté a já měl odejíti do Slavonie, mezitím okol-*

---

dopis z r. 1858 se nacházejí v druhé části Šemberovy pozůstalosti, uložené v Regionálním muzeu Vysoké Mýto. Čulenova pozůstalost, resp. její torzo, v níž žádný Šemberův dopis není, je uložena v Archívu literatúry a umenia Slovenské národné knižnice v Martine ve fondu M 11.

[12] Ján Gočár (1823-1883) byl významný školský pracovník, spoluzakladatel Matice slovenské a slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom. Na kněze byl vysvěcen r. 1846, po r. 1849 byl stoličním tajemníkem v Banské Bystrici, r. 1856 se stal ředitelem gymnázia v Užhorodě, r. 1858 školním radou a hlavním dozorcem škol ve Velkém Varadíně. R. 1867 byl předčasně penzionovaný. Dopisoval do novinového tisku, např. Pešťbudínských vedomostí.

[13] Čulen přišel na gymnázium jako suplující profesor, který v letech 1852 a 1853 vyučoval matematiku a fyziku. V r. 1854 si doplňoval vzdělání ve vídeňském matematicko-fyzikálním semináři a po návratu v listopadu uvedeného roku byl teprve jmenován řádným profesorem.

[14] S podobnými žádostmi se Šembera na své respondenty obracel přibližně dvacet let, snad již od r. 1840. Získané poznatky posléze využil v knize Základové dialektologie československé, jíž vydal r. 1864 ve Vídni. Knihou se tak stal zakladatelem a průkopníkem nového vědního oboru. V knize je nakonec otištěna i ukázka dialektu ze Spišského Podhradí (s. 140-141), není však uvedeno, kdo ji zachytil a poskytl.

[15] Práce se ujal Karel Kuzmány, ukázka „Různořečí pohronského od Banské Bystřice“ je v Šemberově knize otištěna na s. 174 a 175 pod názvem „Chlapček a píšťalka“, a pak na s. 161 je v uvedeném nářečí zachycena píseň „Lúčenja, lúčenja“, ale bez uvedení autora záznamu. Snad to byl zase Kuzmány.

nosti to změnily a já zůstal zde na neurčitý čas. Nyní jest vypsáno místo v Prešporku na matematiku a fyziku, o které jsem se ucházel.“ Věří, že jeho žádost bude podporovat příslušný školský rada (tedy Jozef Kozáček), prosí však o přímluvu také Šemberu, s dovětkem *„však ale čím větší síla, tím dřív se docílíme žádaného výsledku.“* Snad by i v Bystrici mohl ještě setrvat, poznamenává, neboť jeho postavení je tam docela dobré (podotýká, že od 1. února 1856 pobírá co starší učitel rovných 800 zl. ročně), přece by si však raději přál odejít do Prešpurku (Bratislavy), *„neb tam máme sílu naší mládeže, která jest cizím rukám svěřena“*. Naznačuje přitom také jeden z důvodů, proč chce Bystrici opustit. Sotva po čtyřech letech existence má být banskobystrické gymnázium *„čistě německé“*; skončí tedy možnost uplatnění slovenštiny jako vyučovací řeči.[16] Poněkud překvapí, že Čulen viděl situaci tak pesimisticky a že uvažoval o odchodu. Je vůbec zajímavé, že domácí inteligence a bankobystrické prostředí bylo spíše nevraživě naladěno vůči všemu, co pocházelo z Vídně, přestože, objektivně vzato, řada opatření tamních úřadů v prvních letech po revoluci spíše nahrávala věci Slováků než naopak. Zmíněnou tendenci potvrzují i slova Čulenova profesního druha Juraje Sloty,[17] vyučujícího na gymnáziu od r. 1852, kdy přišel z Moravy. Ve svých pamětech uvedl: *„Působení na gymnasiu báňsko-bystřickém potkávalo se na počátku s dvojími obtížemi: jednak s antipatií obecenstva proti učitelům od vídeňské vlády poslaných a proti novému systému, jednak s velikým nedostatkem přípravných vědomostí u žáků na gymnasium vstupujících. Slotu nazývali jedni, nevědouce, že je rodilý Slovák, první laštovkou německočeskou, druzí jezovitou a jiní jinak.“*

Ve srovnání s Čulenovou pasivitou ovšem další slova J. Sloty naznačují, že se přece jen dalo – a dělalo – více, než by Čulenova slova připouštěla. V pamětech poznamenal: *„Při vyučování jazyku mateřskému držel se metody porovnávací, srovnávaje jazyk český se staročeštinou a se slovenštinou. Dočkal se v brzku radosti té, že žáci jak vyššího tak nižšího gymnasia vyjadřovali se ve spisovném československém jazyku správně a obratně mluvili i psali; ano, žáci vyššího gymnasia i psaný československý časopis sobě založili, ve kterém občas písemné práce svoje uveřejňovali a sobě vespolek sdělovali. K tomu dopomáhalo přidržování žáků ku čtení v prázdných hodinách a bohatá knihovna pro mládež gymnasiální. Starost učitelů tamních o důkladné vyučení žáků v jazyku československém byla tím větší, že systém germanisační hned na počátku zaveden byl a že již v třetí a čtvrté třídě nižšího gymnasia, od páté až do osmé třídy vyššího gymnasia pak, veškerým předmětům německy se vyučovalo, ano v osmé třídě již i dějepis církve katolické v němčině se odpřednášel.“*[18] Uplatnění slovenštiny na gymnáziu – byť vedle němčiny tedy bylo i nadále možné. Čeští profesoři sice museli respektovat zákonná ustanovení a vyučovat v němčině (a totéž i slovenští, případně maďarští), nelze je však považovat jen za šiřitele „germanizace“. Nepochybně část z nich pak svými postoji i svou mimoškolní aktivitou podporovala domácí život i jazyk. Je však zřejmé, že Čulen měl k odchodu více důvodů, nejen uvedený.[19]

---

[16] Trend zavést němčinu jako vyučovacího jazyka zesílil od r. 1854, kdy se katolické gymnázium stalo c. k. státním vyšším gymnáziem.

[17] K osobě Juraje Sloty informačně Heslo in Slovenský biografický slovník, sv. 5, Martin 1992, s. 295. Dále FIŠER, Z.: Kaplan ze Šaratic. K moravskému působení Jiřího Sloty. In: Vyškovský sborník III, 2002, s. 110-127; týž: Z korespondence kněze Jiřího Sloty I. Listy B. M. Kuldovi. In: Vyškovský sborník V, 2006, s. 41-74.

[18] Z pamětí Jiřího Sloty Rajeckého. In: Jiřího Sloty Rajeckého básnické spisy. Praha 1882, s. 232.

[19] M. Štilla záležitost vykládal tak, že k přeložení M. Čulena a J. Gotčára došlo v důsledku jejich přílišného angažování za vyučování ve slovenštině a eliminování germanizačních snah. Celou záležitost vyřešil primas Scitovský tím, že Čulena přeložil od 22. 7. 1858 na vyšší královské katolické gymnázium do Bratislavy a Gotčára jako ředitele na gymnázium v Užhorodu. Srv. ŠTILLA, M.: o. c., 2005, s. 32. Skutečnou cézuru však znamenal teprve r. 1861, kdy úřady nařídily, aby se vyučovací řečí stala maďarština, resp. aby odešli všichni profesoři, kteří maďarsky neumí. Tak odešli prakticky všichni profesoři českého původu (zůstal jen J. L. Štěpán, který

Vrátíme-li se zpět k citovanému Čulenovu listu, pro čtenáře bude jistě zajímavá i douška Čulenova dopisu: *„Božena byla v septembru*[20] *v Bystrici a já jsem měl opletaček jako i jiní našinci se žandarmerii skrzevá ní; ona jest pošetilá.“*

Zmínka se týká návštěvy známé české spisovatelky a vlastenky Boženy Němcové v září 1855 v Banské Bystrici.[21] Máme ji doloženou i řadou jejích vlastních dopisů,[22] v nichž se také zmiňuje o M. Čulenovi. Neuvádí sice, kdy a jak se s ním seznámila, nicméně již v prvním listě podotýká, že Čulen je u Plošice,[23] *„by mu trochu pomohl, neboť měl ten chuďas choleru a je posud slabý.“*[24] Rovněž ostatní zmínky o dotyčném jsou spíše marginální. V listě z 19. září 1855 Němcová píše, že od rána až do večera chodila s Čulenem po Bystrici a okolí, a dále, *„je to hodný člověk, ten Čulen – Gotschár se mi tak nelíbí“*.[25] A 23. září pak sděluje, že šla do Selcí sama na návštěvu k Plošicovi, přičemž ji doprovázeli Čulen, Slota, Franta a Francisci.

Poněkud nelichotivá poznámka o Němcové na konci Čulenova dopisu, psaná z odstupu času, kdy zřejmě skutečně došlo po jejím odjezdu k jakémusi zjišťování, s kým se stýkala, nevypovídá o bezprostředním dojmu, jakým – zejména na své mužské okolí – silou své osobnosti působila. Nakonec to vyjádřil i Čulen sám, když do jejího památníku v říjnu 1855 napsal:

„Čisté svědomí a oheň lásky k národu
převýší všechny nepříjemnosti.
Sprovázej Tě požehnání Tatry,
milá naše i Vltavy rekyně,
pozdrav od nás vyšehradské bratry,
pověz Jim, že láska k Nim v nás nehyne.“[26]

Jak známo, Čulen byl od července 1856 skutečně jmenován profesorem bratislavského katolického gymnázia. Jak se o to přičinil Šembera, přesně nevíme. Ale soudě dle jiných podobných případů můžeme konstatovat, že jistě v zákulisí vydatně pomohl, patrně přes své známosti na ministerstvu kultu a vyučování.[27] Jinak by mu totiž Čulen sotva vřele děkoval za pomoc, jak dokládá jeho list z 29. 8. 1856, psaný od bratra[28] v Perneku,

---

maďarsky uměl a stal se dočasným ředitelem ústavu) a nahradili je mladí maďarští profesoři. Teprve pozdější zásah biskupa Moysesa, který intervenoval přímo u panovníka, znamenal změnu a podle nařízení z června 1862 se vyučovací řečí stala slovenština, zatímco němčina a maďarština jen pomocnými jazyky.

[20] Zmínka o návštěvě B. Němcové v září 1855 dokládá, že si Šembera s Čulenem nevyměnili dopisy nejméně půl roku.

[21] Do Uher, resp. na Slovensko se Němcová vydala 27. 8. 1855. Byla to již její čtvrtá cesta do těchto krajin. Trvala přibližně dva měsíce, a během uvedené doby procestovala Pohroní a část Gemeru. Součástí jejího putování byla i lázeňská léčba, uskutečněná v Sliači. Celkově o jejím vztahu ke Slovensku HALUZICKÝ, B.: Božena Němcová a Slovensko. Bratislava 1952.

[22] Božena Němcová. Korespondence II. 1853-1856. Praha 2004, listy č. 244 z 19. 9. 1855, č. 245 z 23. 9. 1855 a č. 250 z 18. 10. 1855, všechny adresované Josefu Němcovi.

[23] Július Plošic (1819-1899), katolický kněz, vysvěcený r. 1844. Působil na více místech, např. v letech 1850-1854 přímo v Banské Bystrici V období 1854-1864 byl farářem v Selciach při Banské Bystrici. Byl to významný lidovýchovný pracovník, zapojený do řady národních aktivit, mj. byl činovníkem protialkoholního hnutí, obráncem národních práv Slováků, spoluzakladatelem Matice slovenské; byl i literárně činný.

[24] Božena Němcová. Korespondence II., o. c., s. 172.

[25] Tamtéž, s. 183.

[26] Tamtéž, list č. 254, s. 193.

[27] Jednou z nich byl Antonín Jaroslav Beck (1812-1895), doktor práv, který r. 1848 zasedal jako poslanec na říšském sněmu. Později byl – spolu se Šemberou – spoluredaktorem české redakce říšského zákoníka a následně ministeriálním sekretářem.

[28] Byl jím Štefan Čulen (1815-1892), který studoval teologii v Pešti a na katolického kněze byl vysvěcen r. 1844.

kde zřejmě několik týdnů pobýval. V úvodu se zmiňuje, proč na již dříve přijatý Šemberův list odpovídá tak pozdě. Jednak při ukončení školního roku byl zavalen různými povinnostmi, jednak cestoval s přítelem Gočárem, jenž byl jmenován ředitelem ve vzdáleném Užhorodě, po horním Slovensku. Nyní konečně mešká u bratra a může tak *„nejsvětější povinnosť srdečného poděkování“* za Šemberovu péči v dané věci, tj. *„bych prešpurskou učitelskou stolici obdržel“*, konečně vyplnit. *„Račtež tedy srdečné mé díky přijati s tím ujištěním, že při každé příležitosti mou oproti Vám, blahorodý pane, povděčnost jak slovem, tak skutky osvědčovati budu.“*

V dalším svém textu navazuje Čulen na obsah listu z 9. července 1854 ve věci slovenských dialektů: *„Po dlouhém času se mi podařilo ze Spíše, pak z Hontu okolo Sv. Kříže preložené bajky a písně do tamějšího podnářečí dostat, jsouc tu pripojené vašnosti posílám. Mám ještě jedno, tak řečené trpacké, na neštěstí ale nemám je při ruce, poněvadž to mám v bedně zapakováno, a tato ještě na cestě jest, pročež jak náhle je dostanu, bez meškání i toto vašnosti zašlu.“*

Konečně prosí Šemberu o radu: *„Druhé jest, co Vás velectěný příteli srdečně prosím, by jste ráčil tak milostiv být a mě poučil, jako si mám ve vyučování česko-slovanské řeči počínati, neb kromě mých předmětův i tato se mi dostala, lecjak ale nechci toto místo zastávat, a vašnost mně může v tomto ohledu nejlepší radu uděliti, jako i poraditi, dle které mluvnice by bylo nejprospěšnější vykračovati; mluvnice pravda musí býti německým textem psána.“*[29]

Šembera nepochybně poradil. Nakonec, sám již v r. 1841 vydal v Olomouci knížku Böhmische Rechtschreibung (2. vyd. 1844), což vlastně byla učebnice češtiny pro Němce s pravopisnými cvičeními. Je možné, že Čulenovi doporučil právě tuto práci.

Konečně zde máme třetí Čulenův list z přelomového roku 1856. Byl napsán v Bratislavě dne 17. listopadu a autor v něm přibližuje svou pracovní vytíženost a celkovou zaneprázdněnost, která mu zamezuje v tom, aby osobně zajel do Vídně a Šemberovi poděkoval za předchozí přízeň. *„Vyplnění mé touhy a nejvřelejší žádosti nemohlo se mi podařiti, bych totižto vašnosti i s milovanou vašnostinou rodinou byl mohl navštíviti, neb tak jsem zaneprázněn, že kolikrát ani nevím, kde mně hlava stojí. Račte jen pomyslet – kromě matematiky a slovenčiny vtisknutá mi jest také maďarčina a v semeništi zdejším také i latina. Dosti jsem se bránil, však ale nebylo možné ubrániti se. Jak asi zodpovídám těm tu mnohonásobným úkolům, nevím, obávám se však, že mnoho maje na ramenách, pod těrchou tou buď klesnu, buď povinnostem mým nedostojím.*

Mé položení do nynějška ani zdaleka nemože se přirovnat tomu, jaké jsem měl v Bystrici; plat sice jest o 100 zl. st. větší, ale výlohy také nejmíň o 200 zl. a práce aspoň o 300 zl. obtížnější, kolegové pak moji, ačkolvěk stateční mužové, přec nenahradí ztracené kolegy bystrické, silnou však mám naději, že se i ty nemilé věci na lepší stránku obrátí.“[30]

Po relativně „bohaté“ korespondenci z r. 1856 se naopak pro následující rok žádný dopis nedochoval. Jistě si však psali, jak naznačuje Čulenův list z počátku r. 1858.[31] Jeho obsahem je ale již zcela jiná problematika, než v listech dřívějších. V předchozím, nedochovaném dopisu jej totiž Šembera požádal o prodej některých svých publikací. O podob-

---

V Perneku působil od r. 1852, později pobýval v Malackách, kde (od r. 1884 již děkan) i zemřel. Byl to kulturní a osvětový pracovník, v letech 1871-1892 člen výboru Spolku sv. Vojtěcha. Spíše ojediněle přispíval do katolických periodik, např. r. 1850 do Cyrila a Methoda, nebo 1885-1886 do Katolických novin.

[29] Pozůstalost A. V. Šembery, uložená v Regionálním muzeu Vysoké Mýto (dále jen RM VM), i. č. 339.

[30] V další části listu Čulen sděluje, že pro Šemberova syna Vratislava zasílá sbírku minerálů, většinou nalezených v okolí Banské Bystrice. List uložen RM VM, i. č. 255.

[31] Dopis uložen RM VM, i. č. 254. Je sice nedatován, podle obsahu se však domnívám, že patří do r. 1858. Dle zmínky o pololetních prázdninách pak soudím, že byl napsán v únoru nebo březnu uvedeného roku.

nou věc žádal své přátele a známé již od počátku 40. let, a tak mezi jeho prodejce dočasně patřili třeba Ľ. Štúr, M. Hamuljak nebo J. M. Hurban. Sám naopak přijímal jejich díla a šířil je zejména za svého olomouckého pobytu po celé Moravě. Tak se díky jemu rozlétlo po markrabství např. 50 svazků Jitřenky, různé ročníky Hurbanovy Nitry nebo jednotlivé svazky Palkovičovy Tatranky. Distribuoval rovněž souborné vydání básnického díla Jána Hollého či některé knihy Jána Kollára. Ne vždy se ovšem setkal s úspěchem – zejména po uplatnění spisovné slovenštiny řady jeho odběratelů řídly, což platilo zvláště v případě knihy Mikuláše Dohnányho Historia povstaňja slovenskjeho.

Šemberův požadavek se zřejmě týkal prodeje prvního svazku jeho Dějin řeči a literatury československé (Věk starší), který vyšel autorovým nákladem začátkem r. 1858 ve Vídni. Na přítelův požadavek Čulen zareagoval pozitivně: *„Pročež Vás, drahý příteli, prosím, račte mi 15 výtisků z Literatury poslati, já pak se vynasnažím takové odbýti. Neb u nás to jde s knihami tak, že ji člověk musí násilím strčiti a na peníze exekuci hnedle učiniti. Pročež prohlédna si v Prešpurku a okolí jeho muže, oniž za naši věc zaujati jsou, shledal jsem jich 15. Tito budou muset knihu mnou doručenou přijati, já pak Vám, drahý příteli, peníze v dosti krátkem času odešlu.“*

Ovšem zdá se, že příjemci knihy s placením otáleli, Čulen byl zavalen svými povinnostmi a tak nakonec k vyúčtování došlo až ke konci toho roku, jak svědčí jeho list z 29. prosince 1858. Z něj vyplývá, že Čulen se úkolu zhostil se zdarem, vše zaslané prodal, jen ztratil přehled, kolik vlastně měl odevzdat tržby. Poněkud rozpačitě tedy sděloval: *„Výtisky, které jste ode mne požadovati ráčil, toho času už jsem neměl při ruce, rozposlal jsem všetky, za které však až do dnešního dne peněz nedostávám, já však jsem už túze uspokojen, že jsou dobře knihy tak důležité zasáté a že dobrého ovoce na poli národního života ponesou; pak jsem jist, že i peníze za ně dostanu, jen že musím pohodnou příležitost čekati.“* Uvádí ještě, že peníze mu chtěl předat při plánované návštěvě Vídně, tu však pro stálé zaneprázdnění odkládal. Aby věc vyřešil, zasílá Šemberovi 15 zl. Neví sice přesně, zda je to dost nebo málo, doufá však, že Šembera má určitě někde poznamenané, kolik vlastně měl dostat.

Pro nás je ovšem zajímavější jiná část tohoto posledního známého Čulenova dopisu, kdy zdůvodňuje, proč Šemberovi častěji nepíše: *„Vskutku už sám sebe se hambím za mou velikou chúlostivost a nepřetržitou mlčenlivost. Ale už jest tomu tak, když jest člověk na vše strany rozdělen, tak se žádné celý zjeviti nemůže. No, mě tíží tisíce záležitostí, které se více méně našeho společného, totižto národného života dotýkají; jsem v tomto ohledu blízkých i dalekých osob jednatelem a jako se to stává, kolikrát i nepříznivé okolnosti stojí mi v cestu, které, chci-li žádostem vyhověti, odstraniti musím, což mnohdy více dá práce nežli sama věc, o níž se jedná. Takto se stalo, že jsem se i vašnostiným dlužníkem, a to u veliké sníže stal.“* A proč, to Čulen vysvětluje následovně: *„Celé předešlé léto vedl jsem proces s primasem*[32] *stranivá slovenských katolických služeb v Prešpurku, a známo jest vašnosti, nakolik je ten pán Slovanům nakloněn, pročež ve dne v noci jsem na tom pracoval, bych jej mohl pochytiti tam, kde odolati nelze. K tomu celé prešpurské katolické kněžstvo proti tomu bylo, a tak boj byl dvakrát těžší. Nuž ale chvála Bohu zvítězil jsem, a my máme slovenské služby boží.“* Dobrý skutek ovšem musí být po zásluze „potrestán“, jak pisatel dále sděluje: *„Arciť práce veliká se mi tím dostala, neb při mém mnohém zaneprázdnění každou třetí neděli kázání držeti musím, a co nevidět padne celá tíž na mě a na pátra Leva, neb tak daleko pokročil duch katolicismu, že každý ku kněžstvu povolaný za*

[32] Byl jím Ján Scitovský (1785-1866), církevní hodnostář a náboženský spisovatel, od r. 1849 ostřihomský arcibiskup a kníže – primas Uherska. V r. 1853 se stal kardinálem a od r. 1860 byl dědičným ostřihomským županem. Smýšlením bytostný konzervativec, dlouhodobě podporoval politiku dvora ve Vídni.

příkladem vyššího kněžstva každé práci [se] vyhýbá. Jaké to konce vezme, krátký čas ukáže.“

V kritickém tónu pokračoval Čulen i dále: *„Primas povolil slovenská kázání, ale neustanovil, kdo je musí vydržovat, neboť by musel aspoň 50 zl. ročně za to vykázat, a primasovi z ročitého důchodu 300 000 zl. stř. těžko jest 50 zl. platiti. Chudák! Kdyby to udělal, snad by musel žebrati. – Dle těchto okolností ráčíte uznati, aby těžko hořce vybojovaná věc národno – náboženská neklesla, že se jí celou silou musím ujati.“*

Část Čulenova citovaného dopisu nás tak obohacuje poznatky o jeho dosud málo známém bratislavském působení.[33] Svědčí o tom, že se na novém místě aktivně zapojil do národněbuditelské práce a že v ní – přes nemalý úvazek ve škole, kde měl týdně 22 vyučovacích hodin – se mu dařilo řešit i další záležitosti, související s jeho ideovým přesvědčením.[34]

Tím také korespondence dvou intelektuálů končí.[35] Další vztahy již písemně doloženy nemáme. Čulen byl vzápětí r. 1859 jmenován ředitelem szatmárského gymnázia (dnes Satu Mare v Rumunsku), odkud se r. 1862 vrátil zpět do Banské Bystrice. Šembera působil až do konce života na stejném místě ve Vídni, kde byl jeho dům pohostinně otevřen českým, moravským i slovenským studentům tamní univerzity. Na dřívější kontakty ovšem Šembera nezapomněl, a když r. 1869 vydal souhrnně své Dějiny řeči a literatury československé, ve slovníkové části, dovedené až do r. 1860, vedle mnoha jiných slovenských autorů uvedl i stručný biogram svého někdejšího korespondenta: „**Čulen Martin**, nar. 31. května 1823 v Brodském na Slovensku, ředitel gymnásium v Levoči. Přeložil Močníkovu Aritmetiku (r. 1854) a psal do Slovenských Novin (r. 1855-1860)“.[36]

Summary

Martin Čulen and his relationship with Alois Vojtěch Šembera

Martin Čulen (1823-1894) belonged to significant member of Slovak national movement society in 19th century. He was a Catholic priest and an architect of the Slovak secondary education system. During his first period of teaching at the grammar school in Banská Bystrica (1851–1856) and in Bratislava (1856-1858), Čulen kept in touch with a famous representative of the Czech national movement Alois Vojtěch Šembera (1807-1882). Šembera started to translate the imperial code of law from German to the Czech language and became the Professor of the Czech language and literature at the University in Vienna in 1849. The correspondence was undoubtedly richer than the six preserved Čulen's letters belonging to years 1854 – 1858. Those letters give testimony about the author's stay at the grammar school, about the visit of a famous Czech writer B. Němcová in Banská Bystrica in September 1855 and also about Čulen's attempts to gain transcriptions of some Slovak dialects for Šembera. The letter also tell us how Šembera helped his friend to get a teaching post at the Catholic grammar school in Bratislava, where Čulen started to work since July 1856. They describe also Čulen's activities within the national movement and his attempts to spread Šembera's main work, *The History of the Czechoslovak Language and Literature*. As a whole, the so far unknown correspondence significantly proves the relationship of the two intellectuals both very eagerly engaged in the fight for their nations rights.

[33] M. Štilla ve své monografii z r. 1983 této etapě Čulenova života věnuje necelé dvě strany (s. 19-20).

[34] V listě se ještě zmiňuje o záležitostech školy v Perneku (kde byl farářem jeho bratr Štefan Čulen), které úspěšně vyřešil („bylo to také mé dílo, i při tomto zakusil jsem nesčíslné nepříjemnosti“), a nově že má spor s redaktorem Prešpurských novin kvůli jakémusi jeho „hanebnému“ článku.

[35] U posledního dopisu je na samostatném lístku uvedeno několik krátkých biografických záznamů vztahujících se k osobnostem Antona Palkoviče, Jána Palárika a Jozefa Viktorina. Čulen ještě podotkl, že „Radlinský se neuponížil, aby mi byl na mou a vlastně na vašnostinu žádost odpověděl“. Životopisné údaje Šembera nepochybně potřeboval k slovníkové části své práce o literatuře.

[36] ŠEMBERA, A. V.: Dějiny řeči a literatury československé. 2. vyd., Vídeň 1872, s. 23.